

A Magyarországon tanuló csehszlovákiai magyar nemzetiségű diákok hazatérése otthonaikba 1949–1951 között

CSABA KERESZTES
THE RETURN TO HOME OF HUNGARIAN MINORITY STUDENTS
OF CZECHOSLOVAKIA STUDYING IN HUNGARY BETWEEN 1949–1951

371(=511.141)(437.6)“1949/1951”
316.022.4(=511.141)(437.6):37
371(439)“1949/1951”

The cancellation of schools with Hungarian teaching language in Slovakia. The oath on Nationality. Collective passport.

A szovjet szféra fennhatósága alá került országokban az 1940-es évek végén lezajlott politikai átalakulások, vagyis az adott országok kommunista pártjainak hatalomátvétele után az ezen országok közötti kapcsolatok is a konszolidálódás jeleit mutatták. Az egységesen az „internacionalizmus” jegyében, illetve pontosabban annak jelszava alatt tevékenykedő kormányhatalmak egymás közötti viszonyaikat bizonyos szinteken normalizálni igyekeztek. Ebben az is közrejátszott, hogy a háború után eltelt években saját belső rendszereiket is meg tudták szilárdítani, és a korábbi feszültségek, illetve problémák már egyre kisebb szerepet játszottak a kormányközi kapcsolatokban. Ezen „konszolidáció” megtörténte egyben a Szovjetunió igen fontos érdeke is volt.

Magyarország és Csehszlovákia viszonylatában ugyanebben az időben ehhez hasonló folyamat játszódott le, miután 1949 elejére lezárult az úgynevezett lakosságcsere-egyezmény, illetve a lakosságcsere végrehajtása, amely a békeszerződésen és a határkérdésen túlmenően a legnagyobb horderejű probléma volt a két ország kapcsolatában.¹

Ezt megelőzően, a világháború végétől kezdve – az új csehszlovák államhatalom különböző magyarellenes, jogfosztó tevékenysége miatt – számos, az akkor már újra Csehszlovákiának számító területről származó felvidéki magyar fiatal jött, pontosabban menekült át az ismét visszaállt határövezeten keresztül Magyarországra.

A korábbi felvidéki területekről 1945 tavaszán, a jogfosztó rendelkezésekkel közel egy időben indult meg az első nagyobb menekülthullám Magyarország felé.² A helyzetet rendkívüli módon súlyosbította, hogy az ismét Csehszlovákiához kapcsolt részek magyar iskoláskorú fiataljai számára 1945 őszén nem indulhatott el a tanítás, és a magyar iskolákat bezárták.³ Ekkor, illetve ennek következtében újra nagyszámú menekült kelt át a magyar határon.⁴ A későbbiekben ugyanilyen menekültáradat indult meg a csehországi deportálásokról miatti félelem következményeként.⁵

A felvidéki magyarság kezdetben különböző tiltakozó megmozdulásokat szervezett, és emellett a hiányzó iskolai tanítást „illegális” módon, titokban szervezve igyekezett biztosítani.⁶ Mivel azonban ez nem jelentett megoldást, az iskolánélküli-

ség a magyar fiatalokat arra kényszerítette, hogy akár igencsak ifjúi korban, az ezzel járó veszélyeket is vállalva, a határon szökjenek át Magyarországra.⁷ Ezen kívül a csehszlovák hatóságok többször toloncoltak át a határon magyar csoportokat, illetve transzportokat, és a „háborús bűnösség” bélyege elől menekülők is gyakran a szökést választották.⁸

A „hontalanság éveit” után az 1948-as év hozott enyhülést a felvidéki magyarság számára: ekkor indulhatott meg többek között a magyar nyelvű oktatás is. Az őszi iskolanyitás, majd a középiskolai hálózat fokozatos kiépítése nagy könnyebbséget, és a szlovákiai magyar társadalomnak lelki megkönnyebbülést jelentett.⁹

A tanulókorúak érkezését Magyarországon többnyire megértéssel fogadták, és amennyire lehetett, igyekeztek iskolázásukat, kollégiumi elhelyezésüket biztosítani.¹⁰

A különböző módon és utakon Magyarországra került fiatalok, pontosabban iskoláskorúak és a valamilyen formában magyarországi tanulmányokat folytató diákok helyzete 1949-ben kezdett rendeződni. Ennek során a legfontosabbnak az itt, számos helyen tanuló fiatal visszatérésének, hazalátogatásának lehetővé tételét ítélték, melynek végrehajtása leginkább a csehszlovák hatóságok akaratától és szándékaitól függött.

1949 júniusában a magyar Külügyminisztérium indította el a kérdés rendezését.¹¹ A külügy egy átiratban arról tájékoztatta az oktatási ügyekben illetékes Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot (a továbbiakban: VKM), hogy lehetővé kívánják tenni az *akár legálisan, akár illegálisan* Magyarországra érkezett tanulók visszatérését.¹² A külügy tényként kezelte, hogy a csehszlovák „illetékes hely” a fenti célból kollektív útlevelet fog az említett tanulóknak kiállítani. Az ehhez szükséges adatok beszerzését a VKM-re bízták.¹³

A VKM számára az értesítés „örvendetes tudomásul szolgál”-t. Álláspontjuk szerint ez meg fogja oldani a Magyarországra jött tanulóifjúság, legfőképpen az egyetemi hallgatók otthonkérdését, bár hozzátették, hogy az állampolgárságuk kérdésén nem. Intézkedésük során minden tankerületi főigazgató, egyetemi, főiskolai rektor és néhány társmisztérium felszólítást kapott az alája tartozó intézményekben esetlegesen megtalálható diákok értesítésére, és ezen kívül a Magyar Rádiót is felkérték egy figyelemfelhívó közlemény leközlésére. Jelentkezési határidőnek (módosítás után) június 17-ét jelölték ki. Ezzel egyidőben biztosították a Külügyminisztériumot az adatok továbbításáról, és egyben fel is kérték a szeptemberi iskolakezdesre történő visszatérés megszervezésére.¹⁴

A sajtóban és a rádióban, valamint az intézményekben közzétett felhívásra folyamatosan kezdtek jelentkezni a tanulók. Június elején számszerűleg 617 tanuló nevét írták össze, majd június végén már 691 főről volt tudomásuk, akik a nyári időszakra mindannyian vissza szándékoztak térni a csehszlovák államba. A 691 fő közül 99 (14,3%) általános iskolai tanuló, 257 (37,2%) közép- és szakiskolai tanuló, 57 (8,24%) főiskolai, valamint 177 (25,6%) egyetemi hallgató volt; ezen kívül 22 (3,2%) tanonciskolai, 72 (10,4%) tanítóképzős, 7 (1%) pedig óvónőképzős növendék volt.¹⁵

A VKM kívánságai közé tartozott, hogy az utazók itteni tanulmányaik befejezése okából mindenképpen *kapjanak lehetőséget a visszatérésre* nyaralásuk befejeztével, és hogy ebbe a körbe az időközben csehszlovák állampolgárságot nyertek is beletartozzanak. Ezen kívül fontosnak tartották, hogy a Magyarországon nyert *végbizonyítványt a csehszlovák hatóságok ismerjék el, sőt, az elhelyezkedésnél se tegye-*

nek különbséget a képesítések megszerzésének helyei között. Ugyanezeket igényelték a magyar állampolgárságot nyert és a Néphadseregbe sorozottakra is. Felvetették, hogy akár a később megkötendő csehszlovák–magyar kultúregyezmény keretében biztosítani kell, hogy „a több mint félezer ifjú tanulmányait befejezve egész emberként térhessen vissza hazájába”. Ezeknek az elvi szempontoknak a biztosítását is az indulás feltételeiként kívánták szabni.¹⁶

Ezen kívül az egyetemisták és főiskolások részére – vizsgáik elhúzódnása miatt – már ekkor lehetővé kívánták tenni az augusztusi átmenetelt, kisebb csoportokban vagy akár személyesen is, és a visszautazás ekképpen megszervezését is igényelték. A középiskolások esetében a minél korábbi kiutazást tartották helyesnek. Gyakorlati kérdésként vetették fel a kiutazó tanulók által kivihető holmik körének meghatározását, sőt az ingyenes utazás biztosítását is. Megjegyzésre érdemes, hogy két új határátkelőhely, Bánrève és Sátoraljaújhely „megnyitását” és rendelkezésre bocsátását is szükségesnek tartották az akció sikere szempontjából.¹⁷

Eközben mind a Külügyminisztériumból kiindulva, mind a VKM kezdeményezésére elkezdődött a külügy hatáskörébe tartozó ügyek intézése. A Külügyminisztérium utasította a pozsonyi magyar konzult az összes vitás és homályos körülmény tisztázására és a csehszlovák hatóságokkal történő egyeztetésre, és maga az út, illetve a visszaút biztosítására és előkészítésére.¹⁸ A visszatérés munkálataiba bekapcsolódott a megszüntetett Áttelepítési Kormánybiztosság feladatait jogutódként július 1-jével átvevő Országos Földhivatal is, amely szintén felvette a kapcsolatot a csehszlovák Belügyi Megbízotti Hivatallal, azon belül is legfőképpen annak vezetőjével, Daniel Okálival, és megállapodást kötött vele az akár legálisan, akár illegálisan Magyarországra jöttek hazamenetele biztosításában. Az 1948 őszén csoportos útlevéllel, tehát legálisan már érkezett tanulócsoporthoz Magyarországra, és az Országos Földhivatal ezek elsőként történő visszautaztatását szorgalmazta.¹⁹ Így ezen diákok kollektív útleveleit érvényesítették, őket sajtó és levél útján értesítették, és Komáromon keresztül, július 7-én lehetővé is tették hazalátogatásukat.²⁰

A csehszlovák hatóságok kollektív útlevelet ekkor 339 főnek biztosítottak, még hozzá a használatra kötelezően kijelölt határállomások megjelölésével. A korabeli szóhasználat megadott Filakovo–Somoskőújfalu átkelőhelyen 41 tanuló, Komárom–Komárom átkelőhelyen 105 tanuló, Rusovce–Rajka átkelőhelyen 29 tanuló, Sena–Hidasnémeti átkelőhelyen 51 tanuló és Štúrovo–Szob átkelőhelyen 113 tanuló áthaladását biztosították. A kollektív útlevélben szereplő személyek csak a kijelölt átkelőhelyen léphettek át a határt, személyazonossági okmányaik, utolsó iskolai bizonyítványuk és kijelentő lapjuk bemutatásával – tehát ekkor az állampolgárság meglétének igazolása nem volt szükséges. Ezek a fiatalok mind 21 éven aluliak voltak.²¹

Ezekben a napokban a magyar és a csehszlovák hatóságok között lefolyt egyeztetések során több probléma merült fel. A csehszlovák fél, illetve pontosabban Okáli belügyi megbízott kijelentette, hogy a diákokra vonatkozóan *három kategóriát* állapítottak meg. Az első kategóriába tartoztak azok a 21 évnél idősebb tanulók, akiknek nincsen csehszlovák állampolgárságuk. Ezeknek a beutazását nem engedélyezik, mert nem tekinthetők csehszlovák állampolgárnak. Ugyanígy nem kívánták beengedni a már végzett, és magyar diplomát szerzett diákokat sem. A harmadik kategóriát alkotó, 21 évnél fiatalabb, és még nem végzett tanulók visszatérését „minden további nélkül” támogatják. Mindezeket túl azonban a tanulmányaik folytatása miatt

az újból Magyarországra történő visszatérés lehetőségének biztosításától Okáli ekkor elzárkózott. E kérdés megoldását ő maga is a megkötendő kulturális egyezménytől várta, amelyet azonban csak szeptemberben terveztek véglegesíteni.

Mivel szeptember volt az iskolakezdés ideje is, így a VKM-nek kellett figyelmeztetnie az átkelőket, hogy számoljanak magyarországi tanulmányaik esetleges megszakításával, és annak csehszlovákiai folytatásának lehetőségével.²²

A továbbiakban a fenti feltételek szerint végezték a folyamatosan jelentkező tanulók kiutaztatását, egészen augusztusig. Ekkor, hosszabb tárgyalások után, a csehszlovák hatóságok lehetővé tették az 1928-ban vagy korábban született, tehát 21 éven felüli tanulók hazautazását is, azonban az átkelés tényleges engedélyezését az *állampolgársági eskü letételétől* tették függővé. A VKM, illetve az Országos Földhivatal és a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság augusztus folyamán tovább szervezték a kiutazásokat, most már az ismert feltételek mellett. Ennek során minden kiutazót tájékoztattak, hogy a határt csak a kijelölt határállomáson lépheti át, bármely napon, legkésőbb augusztus 31-ig, ha a kollektív útlevelben szerepel a neve. A határrendőrségnek a személyazonosságot igazoló okmányt, az utolsó iskolai bizonyítványt, a kijelentő lapot, és immár a csehszlovák állampolgárságot igazoló iratot kellett bemutatni. Akinek ilyen nem volt a birtokában, annak nyomatékosan felhívták a figyelmét, hogy a budapesti Rózsa Ferenc utcai csehszlovák főkonzulátuson az esküt le lehet tenni, amelyről ott igazolást adnak ki.²³

Ezen utóbbi személyek (267 fő) részére az átkeléshez ismét kollektív útleveleket állítottak ki, a már megismert módon. Nekik a következő helyeken és felosztásban lehetett augusztus 31-ig átkelni: Komárno–Komárom átkelőhelyen 80 fő, Štúrovo–Szob átkelőhelyen 96 fő, Sena–Hidasnémeti átkelőhelyen 37 fő, Filakovo–Somoskőújfalu átkelőhelyen 47 fő és Rusovce–Rajka átkelőhelyen 7 fő.²⁴

Az utolsó csoportnyi, 14 fős visszatérni szándékozó diák augusztus végétől szeptember 24-ig kelhetett át, a már ismert módon a határon.²⁵

Nem sokkal az akció után, augusztus végén a természetszerűleg bekövetkező gond kezdte foglalkoztatni a magyar hatóságokat: a magyarországi tanulmányaikra visszatérni szándékozó diákok ügye. A pozsonyi főkonzulátus részéről dr. Szabó Károly tárgyalt ebben az időszakban a csehszlovák hatóságokkal, és magánál Okálinál sikerült kijárnia a nyáron Csehszlovákiába ment diákok visszatérésének engedélyezését.²⁶

Intervenálásai eredményeképpen az 1949/1950-es tanév kezdetére összesen 858 főnyi tanuló kapott a visszaútra szóló kollektív útlevelet. Néhány kivételtől eltekintve minden diák azon az útvonalon jöhetett Magyarországra, amelyen távozott. Az útleveleket a külügy már augusztus legvégén átvette, azonban a végleges engedélyezést a magyar belügyi döntéstől tették függővé.²⁷

A tanulmányaikat Magyarországon folytatni szándékozók beutazása azonban nem ment zökkenőmentesen. A VKM már szeptember első napjaiban intézni kezdte a beutazás tennivalóit, köztük legfőképpen a KEOK-engedély megszerzését. Itt megmutatkoztak a korábban is jelentkező párhuzamosságok, ill. a párhuzamos szervezés hibái, ugyanis a Külügyminisztérium is beavatkozott az engedély megszerzésének folyamatába. A VKM ekkor előnyt biztosított a külügynek és átadta számára az ügy intézését, azonban több nap eltelte után kiderült, hogy a külügy mégsem végezte el a szabályos lebonyolítást, így abban ismét a VKM-nek, illetve a pozsonyi konzulátusnak kellett – most már eredményesen – intézkednie.²⁸

Eközben a szlovákiai magyar diákok a pozsonyi magyar konzulátusnál sürgették beutazásuk mielőbbi elintézését, amelyet a konzulátus kénytelen volt erős megjegyzésekkel, és szintén sürgetőleg tolmácsolni budapesti minisztériuma felé.²⁹ A konzulnak ezen kívül is többször kellett a magyar Külügyminisztériumhoz fordulnia a kért beutazási engedélyek megadásáért. Míg a csehszlovák hatóságok ekkor meg lehetőségszerűen gyorsan és engedékenyen lehetővé tették az újbóli visszautazást Magyarországra, addig a magyar konzulnak szinte drámai hangon kellett ez ügyben felsőbb szervéhez fordulnia: „Nagyon nehéz az érdekeltek kétségbeesett sürgetésére, és a csehszlovák hatóságok szinte gúnyos érdeklődésére olyan választ adnom, mely alkalmas a magyar hatóságok tekintélyének megőrzésére” – írta szeptember 19-i levelében.³⁰ Ezen kívül – a „diákok nevében” aláírással – Kovač Karol (Kovács Károly), zsigárdi tanuló táviratilag interveniált a visszautazás ügyében a VKM-nél.³¹

Végül az együttes fellépés sikert hozott, és a magyar nemzetiségű tanulók ismét a magyar állam területére léphettek. A beutazás zökkenőmentes végrehajtására ismét kimutatásokat, névjegyzékeket készítettek a beutazni kívánó tanulókról. Az összeírt 858 személynek lakóhelyük szerint tették lehetővé a beutazást. Közülük 392 kelhetett át Komáromnál, 106 fő Somoskőújfalunál, 225 személy Szobnál, 97 fő Hidasnémetinél és 38 Rajkánál.³² Ezek a hallgatók tehát teljesen legálisan, a csehszlovák állam által elismert és támogatott módon jöttek (újra) Magyarországra, ahol tanulmányaikat már biztosított körülmények között folytathatták.³³

A nyári utaztatási akció keretében hazatértek legtöbbször a húszas évek végén, 1930-ban, illetve a harmincas évek elején született, így tehát a Magyarországon tanulók átlagéletkora húsz év körül mozgott. Döntő többségük 1945 után hagyta el szülőföldjét, közülük nagyon sokan távoztak az 1947-es évben, azonban hasonlóan nagy számban voltak az 1945–1946-ban menekültek is. Számosan már 1944-ben a mai (trianoni és párizsi szerződések által megállapított nagyságú) Magyarország területére léptek, de akadt olyan is, aki 1938-tól kezdve élt itt. Az elkészült és fennmaradt jegyzékeken ezen kívül feljegyezték a tanulók mindkét szülőjének nevét, a lakhelyüket, és gyakran lakhelyük járási elhelyezkedését is. Megadták magyarországi lakóhelyüket, és azt, hogy Magyarországon milyen iskolát végeztek. Legtöbbjük felsőoktatási hallgató volt, őtánuk következtek a gimnáziumot, a középiskolát, illetve más oktatási formát végző diákok. Megjegyzendő, hogy a „mikor és hogyan távozott a ČSR-ből” nevezetű kérdésre mindannyiuknál kizárólag csak a távozás éve szerepel.³⁴

Az 1949-es év eseményeihez tartozik, hogy a Magyarországon tanuló diákoknak a karácsonyi ünnepekre, illetve a téli szünidőben való visszatérést is lehetővé tették. 1949. december 18. és 1950. január 18. között a Csehszlovákiában fekvő otthonukba hazatérni szándékozók a már ismertetett módon, kollektív útlevel segítségével kelhettek át a határon.³⁵

1950 elején ismét terítékre került a csehszlovákiai származású magyar nemzetiségű tanulók ügye. A tavasz folyamán a VKM rendeletben írta elő a különféle iskolákban és tanintézményekben tanuló, csehszlovákiai illetőségű diákok nevének összegyűjtését, és adataiknak a minisztériumba való továbbítását.³⁶

A különböző tankerületek főigazgatói mellett az érseki papnevelő intézet, a váci püspöki Hittudományi Főiskola tett jelentést a tankerületükben, illetve az intézetükben található, csehszlovák állampolgárságú tanulók számáról.³⁷ A rendeletek kiadására a *kizárólag a csehszlovákiai magyar tanulók számára készített fényképes iga-*

zolványok kiadása miatt volt szükség, amelynek használatát immár kötelezővé tették a határ átlépéséhez. Az 1200-C-1/1950. IV. és a P 1064-7-2/1950 VI/3. számú, március elején kiadott VKM-utasítások ekkor már a kollektív útlevel segítségével történő hazalátogatás „szokásáról” beszéltek, és a visszatérések belügyi ellenőrizhetősége miatt határozták el az új igazolványok kiállítását, mind a közép-, mind a felsőfokú oktatásban résztvevők számára.³⁸

A VKM felsőoktatási és tudományos főosztályán ekkor mintegy 850 csehszlovák állampolgárságú tanulóról beszéltek, és feltételezték, hogy még körülbelül 100 olyan tanuló van, aki még nem jelentkezett „különböző okokból, mint félelemből, hogy átteszik a határon, vagy a jelentkezéssel elkéstek stb.”.³⁹

Álláspontjuk szerint a kollektív útlevelel történő hazatérés lehetőségét nem minden itt tanuló diák vette igénybe, és a hatóságok szerint az is előfordult, hogy a Magyarországon maradt fiatalok helyett illetéktelenek is átmentek a határon. Ez ok miatt határozott úgy a Belügyminisztérium, pontosabban az ÁVH, hogy „minden Magyarországon tanuló csehszlovák diákot” fényképes igazolvánnyal kell ellátni. A fényképes igazolványok kitöltése, hitelesítése és kiosztása az iskolaintézmény (közép-, vagy felsőfokú iskola) vezetőjének kötelezettsége volt.⁴⁰

Április hónapban, a húsvéti szünidő alkalmából, az előző évből már megismert formájú hazautaztatási akció zajlott le, a szintén már ismert metódusok (kollektív útlevel, kijelölt határállomás, hatósági engedélyeztetés stb.) alapján, egy eltéréssel: a fentebb említett rendeletek értelmében az időközben átadott fényképes igazolványok is szükséges feltétellé váltak a határ átlépéséhez.⁴¹

Május folyamán ment végbe a VKM-ben az összegyűjtött tanulók névjegyzékének összeállítására. A két minisztérium között lefolyt egyeztetéseken ekkor 5-600 főnyi Magyarországon tanuló „cseh állampolgárságú”, magyar nemzetiségű diákról esett szó, de pontos számot nem tudtak meghatározni. Tudomásuk szerint egyébként a „cseh” konzulátus *egyáltalán nem bánta a kialakult helyzetet*, ugyanis a konzulátus szerint Csehszlovákiában – végleges visszatérésük után – majd úgyis szükség lesz a szóban forgó diákokra, mint szakemberekre.⁴²

A VKM által ekkor összeírt tanulók túlnyomó zöme már a korábban készült névjegyzékeken is szerepelt, és így igazolvánnyal is rendelkezett, de egy második számú jegyzékben összefoglalták azokat is, akik csak most jelentkeztek először.⁴³

A külügy a továbbiak során lefolytatta a szokásos eljárást a csehszlovák hatóságok felé, akik „csekély kivétellel” a jelentkezők csehszlovák állampolgárságát elismerték, és ismételten kollektív útlevelet adtak ki.⁴⁴ Júniusra összeállt egy immár 913 főből álló névsor, de még ezek után is több, eddig nem regisztrált és korábban illegálisan átjött diák jelentkezett a visszatérésre.⁴⁵

A visszatérési akció az előző évihez hasonlóan zajlott le. A különböző határállomásokon a visszatérésre várók nyár közepén kelhettek át, azonban *egy újabb megszorítással*: a visszatérni szándékozó diákok csakis csoportosan, kizárólag együtt léphettek át a határt, egyenként immár nem. Több, változó létszámú csoport felállításáról van tudomásunk: a fényképes igazolvánnyal már ellátottak 460 fős csoportjáról; egy 159 főből álló csoportról, akik adatainak összeállítására még folyamatban volt; valamint még egy 44 és egy 18 fős csoportról.⁴⁶ Egy 154 és egy 9 fős csoportnak szeptember 8. és 30. között biztosították az átkelést.⁴⁷

A visszatérni szándékozóknak a csehszlovák államba történő visszaengedése ismét, immár többedszerre, rendben folyt le, különösebb fennakadás nem történt.

Megváltozott azonban a helyzet a Magyarországra való visszatérés esetében. Ebben az ügyben a csehszlovák hatóságok 1950 nyarán és őszen hallgatásba burkolták valós szándékaik felől, és a gyakorlatban sem tették lehetővé a visszatérést (tehát nem bocsátottak ki útlevelet), és így a tanulmányok magyarországi folytatását, bár erről a két fél konzultációt folytatott. A megbeszéléseken a magyar fél érezhetően passzív álláspontra helyezkedett, és arról biztosította a csehszlovák felet, hogy annak állásfoglalását a magyar kormány „legmesszebbmenőleg támogatni fogja”. A csehszlovák fél szeptember elején csupán annyit volt hajlandó leszögezni ezzel kapcsolatban, hogy nemzetiségi politikáját „lenini-sztálini alapon” határozza meg.⁴⁸

Szeptember végén már égetővé vált a visszautazni kívánó diákok ügye. Ismét a VKM érezte kötelességének az intézkedést, annál is inkább, mert véleménye szerint igen fontos lenne a visszautazást lehetővé tenni, ugyanis a diákok „tekintélyes része” *nem beszél a csehszlovák államnnyelvet, egy részük pedig magyar állampolgárságot kérve Magyarországon kíván maradni*; ezen kívül jelentős számban vannak olyanok, akik az utolsó évüket végzik, illetve végeznék valamely főiskolán.⁴⁹

A Külügyminisztérium felé intézett VKM-megkeresés után derült rá fény, hogy a pozsonyi magyar konzulátust szeptember folyamán tömegével keresték meg a visszatérni szándékozó magyar fiatalok, azonban a konzulátus erről a Külügyminisztériumot eddig nem értesítette. A magyarországi külügyi hatóság ebben az időszakban már egyre inkább a passzivitás politikáját folytatta, és nem kívánt érdemben az ügygel foglalkozni. Álláspontja szerint az otthon tartózkodó diákok visszautazása „csakis a diákoktól indulhat ki”, és amennyiben ez megtörténik, erről a pozsonyi főkonzulátus fog értesítést küldeni. A külügy csak az értesítés „megtörténte” után teheti meg a további intézkedéseket. Ezen kívül „nem tartották mérvadó indoknak” azt, hogy ezen diákok jelentős többsége magyar állampolgárságot szerezve, itt kívánna maradni.⁵⁰

A Magyarországra kívánczó diákok szándéka elé azonban mégis inkább a csehszlovák hatóságok gördítettek akadályokat. Már a nyáron visszatértek tudomására hozták (sajtóban és szóbelileg), hogy a Magyarországra visszatérni kívánóknak két példányban kell kérdőívet kitölteni, és azt az illetékes Iskolaügyi Hivatalba és a Belügyi Megbízotti Hivatalba kell beküldeni.⁵¹

Ezek után a magyar diákok ügyével legfelső szinten – és elviekben – Csehszlovákia Kommunista Pártja foglalkozott Prágában, szándékaikat azonban ők sem hozták a magyar szervek tudomására. A magyar konzulátuson hamarosan az a gyanú merült fel, hogy a nagy hallgatás, pontosabban az ügy szerintük „nagyon felületes kezelésé”-nek az oka az, hogy a csehszlovák politika immár szívesebben venné ezen diákok szlovákiai iskolákban történő tovább tanulását, és egyben – természetesen – letelepedését. Ettől függetlenül a konzulátus újabb kísérletet tett a döntés kicsikarására, és a konzulátuson a visszatérésre bejelentkezett tanulók névsorát pedig megküldték a VKM számára.⁵²

A visszatérés azonban egyre bizonytalanabbá vált. Jól jellemzi a kialakult helyzetet az október elején, a „Felvidéki Magyar Egyetemisták” aláírással kelt levél, amelyben a Magyarországon tanuló szlovákiai magyar egyetemisták névsorát kérték megküldeni, hogy pontosan tudjanak tájékozódni, közülük ki tanul még, és hol lakik. A levélben

szintén szó esik arról, hogy a visszatérésre vonatkozó hosszadalmas ügyintézésük során az a tapasztalatuk alakult ki, hogy a hatóságok ott kívánják őket marasztalni. A hatóságok és az állami szervek magának az államnyelvnek a rövid idő alatti elsajátítását is lehetségesnek gondolták, szemben a felvidéki magyar kérelmezőkkel, akik az anyanyelven való tanulásukat szerették volna mindenáron elérni.⁵³

Szintén tanulságos az említett beadványukra október legvégén a VKM-ben rágé-pelt feljegyzés is: „A Magyarországon tanuló csehszlovák állampolgárságú diákok közül kb. 670 tért haza a nyáron. Tudtunkkal eddig még egy sem tért vissza, s így [a] kérelmezőnek nem tudunk választ adni. Ha tudnánk, sem adnánk választ. A csehszlovák kormány az eddigiek után következtetve nem akarja a diákokat visszengedni Magyarországra tanulmányaik folytatására. Ad Acta!”⁵⁴

A csehszlovák hatóságok ezek után sem biztosítottak útlevelet a diákok számára, és elutasító magatartásuk miatt a visszatérés *teljesen lehetetlenné vált*, még-hozzá oly módon, hogy a nyári szünetre hazatért diákok felszerelése, főleg ruháza-ta is Magyarországon maradt! A használati tárgyak átszállítására is csak a tél bekö-zsöntekor indult el egy akció. 1950. december végén – 1951. január elején (!) kér-te a csehszlovák fél, hogy a „téli holmik” összegyűjtésére kijelölt három személy kapjon beutazási engedélyt, akik társaik itt maradt tárgyait teherautó segítségével szednék össze, és szállítanák át a határon.⁵⁵

Ezen utó-, és egyben búcsúakció végrehajtása ez alkalommal is elhúzódott, és még áprilisban is az átszállítást bonyolították. Ekkor már a Csehszlovák Ifjúsági Szö-vetség (CSM) főiskolás bizottsága vette kezébe a szervezés intézését, és kérte az összegyűjtés és a Komáromon át történő átszállítás lehetővé tételét. A Külügymi-nisztérium támogatta az ügy e módon való lezárását, és a magyarországi Dolgozó If-júság Szövetségével együttműködve biztosította az átszállítás lehetővé tételét.⁵⁶

A második világháború alatt és után Magyarországra került felvidéki, vagyis az 1945 után (újra) csehszlovákiai magyar fiatalok tanulása éles és rideg cezúrával vál-tott irányt 1950-ben. Az ezt megelőző években a többé-kevésbé nyugodt körülmé-nyek között tanulni tudó diákok 1949-ben kaptak hivatalos lehetőséget családjuk, szeretteik meglátogatására, a szülőhelyükre való visszatérésre. A csehszlovák kor-mány engedélyével az államba visszatért diákok 1949 őszén ismét Magyarországra térhettek vissza, és folytathatták tanulmányaikat. A téli szüenidő, majd 1950 húsvét-ja után nyáron is lehetőséget kaptak a visszatérésre, azonban ekkor a csehszlovák kormány magatartása miatt innen, kiutazási engedély híján nem jöhettek vissza. A gyorsan és minden figyelmeztetés vagy előzmény nélkül meghozott döntés minden-kit, még a több ismerettel bíró magyar hatóságokat is meglepte. A csehszlovák ál-lam vezetői egyszer és mindenorra le akarták zárni a magyar diákok kérdését, és őket a csehszlovák állam tanintézményeiben kívántak tovább tanítani.

Jegyzetek

1. Erre leginkább lásd Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*. Pozsony, Kalligram, 2001; illetve Szabó Károly: *A magyar–csehszlovák lakosságcsere története dióhéjban*. In Veres Géza (összeáll.): *Új Minden Gyűjtemény 10*. Pozsony, Madách, 1993.

2. G. Jakó Mariann–Högye István: *A magyar–szlovák lakosságcsere és előzményei 1945–1948*. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1995, 8. p. /Acta Archivistica, 2./
3. László Béla: A (cseh)szlovákiai oktatásügy szerkezete, valamint közigazgatási és jogi kezei 1945 után. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. 2. köt. *Oktatásügy – közművelődés – sajtó, rádió, televízió*. Budapest, Ister, 1998, 97. p.; Janics Kálmán: *A hontalanság éve*. Budapest, Hunnia, 1989, 153. p.
4. G. Jakó–Högye: i. m. 11. p.
5. Vadkerty: *A kitelepítéstől...* 42. p. A korabeli kimutatások szerint 38 458 menekült érkezett Magyarországra még a lakosságcsere előtt, akiknek nagy része csak 1949 szeptembere után kezdett hazatérni. A csehszlovák hatóságok igyekeztek gátolni a folyamatot, de megakadályozni ne tudták, ugyanis a korabeli csehszlovák törvények szerint joguk volt a csehszlovák állampolgárságra. Az esküt sokan a budapesti csehszlovák nagykövetségen tették le, és már állampolgárként lépték át a határt. Uo. 44., 213. p.
6. Tóth László: *Köz-művelődés-történet*. In Tóth–Filep (szerk.): i. m. 235. p.
7. Uo.
8. Vadkerty Katalin: *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony, Kalligram, 1999, 86–87., 154–156. p.
9. Tóth–Filep (szerk.): i. m. 106., 125., 243. p.
10. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) XIX-I-1-v-2585-1949.
11. Márciusban már összeállítottak egy 45 főből álló listát, amelyen azok a Magyarországon tanulmányokat folytató diákok szerepeltek, akik vissza kívántak térni szüleikhez Csehszlovákiába. Ekkor derült ki, hogy ebben az esetben nem a Szlovák Telepítési Hivatal az illetékes, hanem a Belügyi Megbízotti Hivatal. Lásd névjegyzékkel MOL XIX-J-32-b-3081-1949 (30. doboz).
12. MOL XIX-I-1-e-151-2. t.-269130-1949.
13. Uo.
14. Uo. Kizárólag az 1948-ban csoportos útlevelel átjött diákok számára jelölték ki a július 7-ei napot a szintén csoportos visszatérés dátumául. Egy későbbi feljegyzés szerint akkoriban körülbelül 800 főnyi diákról volt tudomásuk. Lásd MOL XIX-I-1-h-1064-7-2-1950.
15. MOL XIX-1-1-e-151-2 t.-269 467-1949.
16. Uo. Eredetileg szerepelt a szövegben a tanulók eltávozása miatt esetlegesen bevezetett büntetések alóli amnestia is, azonban ezt a kitéltet később kihúzták. Ugyanígy törlésre került az esetleges kiutazás elutasítása miatt kialakuló „lelki meghasonlás” feltételezése is, amely ellenkező esetben a magyar fiatalokat érné, hiszen „a Csehszlovák Köztársaság ugyancsak nem lehet közömbös, hogy lelkiileg sérült állampolgárokat vagy kész embereket kap vissza, akik demokratikus kifejlődését az új magyar nevelőintézmények biztosítják”.
17. Uo.
18. MOL XIX-J-1-k-Csehszl.-29/b.-6018-1949.
19. MOL XIX-I-1-e-152-1 t.-269648-1949. Ők az áttelepítésre kijelölt szülők gyermekei voltak.
20. MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-269 727-1949, illetve 269 728-1949. A körülbelül száz tanuló július végéig kapott haladékat az átkelésre.
21. MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-269 947-1949, illetve 270 427-1949. Az átkeléshez a Külföldiek Ellenőrző Országos Központ engedélye is kellett. Az átkelések lebonyolítását az Országos Földhivatal és a VKM megbízottai intézték (MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-269 968-1949).
22. MOL XIX-J-1-k-Csehszl.-29/b-7037-1949.
23. MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-270 426-1949.

24. MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-270 427-1949. A kollektív útlevelben szereplő személyek nem csak csoportban, hanem egyenként is átlépheték a határt, az útlevelé tartama alatt bármikor.
25. MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-270 623-1949. Ezek a tanulók 21 évnél fiatalabbak voltak. Megjegyzésre érdemes, hogy a csehszlovák határrendészeti hatóságok nem kezelték szabályosan a kollektív útleveleket, ugyanis nem jegyezték a hozzájuk belépetteteket. Vö. XIX-I-1-e-151-2 t.-270 780-1949.
26. MOL XIX-J-32-b-4236-1949, 30. doboz.
27. MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-270 751-1949.
28. MOL XIX-I-1-e-151-2 t. 270 765-1949.
29. MOL XIX-J-1-k-Csehszl.-29/b-9619-1949. A konzul arról tájékoztatta a Külügyminisztériumot, hogy hivatalát „naponta tömegesen keresik fel az érdekeltek”, akik természetesen vissza kívántak térni az iskolakezdésre.
30. MOL XIX-J-1-j-Csehszl.-29/b-644-1949. A beutazási engedélyt e levél után kapták meg.
31. MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-271 078-1949.
32. MOL XIX-J-1-j-Csehszl.-29/b-9327-1949. Névjegyzékük megtalálható: MOL XIX-J-32-b-sz.n.-1949, 30. doboz.
33. Számukra a banki pénzáttalást is lehetővé tették. Erre lásd MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-271 571-1949 és 271 576-1949 számú ügyiratok.
34. MOL XIX-J-32-b-4236-1949, 30. doboz.
35. MOL XIX-I-1-e-151-2 t.-272 175-1949, és XIX-J-1-k-Csehszl.-29/b-1949.
36. MOL XIX-I-1-g-1200-C-1950.
37. MOL XIX-I-1-g-1060-7-1950. Az egyházi iskolák a náluk tanulók neveit is megadták.
38. MOL XIX-I-1-g-1200-C-1-1950.
39. MOL XIX-I-1-h-1064-7-2-1950. 90%-uk érkezett illegálisan.
40. MOL XIX-I-1-h-1064-7-2-1950. Itt is megtalálhatók a tankerületi főigazgatók és intézményi vezetők névsoros jelentései. A feljegyzés szerint az igazolvánnyal való ellátást az ÁVH szó szerint „követelte”.
41. MOL XIX-I-1-g-1060-7-15-1950. A hazautazást azért is sürgették, mert a VKM tudomása szerint a szülők ekkor szokták gyermekeiket ruhával és pénzzel ellátni. Lásd MOL XIX-I-1-h-1064-7-3-1950.
42. MOL XIX-J-1-k-Csehszl.-29/b-1950. A Romániából illegálisan átjött tanulók szintén kérelmezték a hazautazásra jogosító kollektív útlevelet, azonban mivel Romániában működött magyar nyelvű felsőoktatási intézmény, kérelmük sikeres elintézéséhez nem láttak lehetőséget.
43. MOL XIX-I-1-g-1060-7-19-1950. A névjegyzékeket a csehszlovák követségre juttatták el, a VKM-ügyiratoknál ezek nem találhatók. A csekély számú romániai tanuló összeírása is ezzel párhuzamosan folyt.
44. MOL XIX-J-1-j-Csehszl.-29/b-04384-1950, valamint XIX-I-1-h-1064-7-2-1950. Ez utóbbinál több névhez rövid magyarázatot adtak a kollektív útlevelbe történt bekerülésük okáról.
45. MOL XIX-J-1-j-Csehszl.-29/b-022471-1950.
46. MOL XIX-I-1-g-1060-7-26-1950, valamint 1060-7-30-1950.
47. MOL XIX-I-1-g-1060-7-32-1950. Október végén újabb hét tanulóknak adtak ki útlevelet a Csehszlovákiába történő visszatérés biztosítására. Erre lásd MOL XIX-I-1-g-1060-7-38-1950.
48. MOL XIX-J-1-k-Csehszl.-17/f-016667-1950.
49. MOL XIX-I-1-g-1060-7-35-1950. Ekkor a VKM-ben 674 főt adtak meg.
50. MOL XIX-J-1-k-Csehszl.-17/d-0680/28/93-1-1950.
51. MOL XIX-J-1-k-Csehszl.-17/f-027485-1950.
52. Uo. A tanulmányaik végén járó hallgatók visszatérésére még láttak reményt.
53. MOL XIX-J-1-g-1060-7-39-1950, ill. XIX-I-1-g-1063-16-1951.

54. Uo.
55. MOL XIX-J-1-k-Csehszl.-17/d-0715/Cse/27-3/Pol-1951. Ekkor ötszáz fő holmijáról esett szó.
56. MOL XIX-J-1-k-Csehszl.-17/d-1064/1/14-1-1951. Áprilisban 150 főt említettek.

CSABA KERESZTES

THE RETURN TO HOME OF HUNGARIAN MINORITY STUDENTS OF CZECHOSLOVAKIA STUDYING IN HUNGARY BETWEEN 1949–1951

At the end of the Second World War due to anti-Hungarian arrangements a large number of Hungarians set out from Czechoslovakia to Hungary. There were many school-age children of Hungarian nationality, that due to the cancellation of Hungarian schools were not able to continue their studies in Czechoslovakia. Hungary tried to place these children and also to resolve their education. The bulk of secondary school and university students studied in Hungary until 1949, and at the same time their return to their mother land remained unsolved. In June 1949 the Czechoslovak government decided that the students studying in Hungary can return to their families, to their mother lands during the holidays under the condition to take a vow of Czechoslovak nationality. At the end of the holidays the students were also able to go back to Hungary with collective passport, to continue in their studies. The students could go home for the 1949-50 winter holidays the same way, and the 1950 spring holidays were also solved like this. In May-June of 1950 the Hungarian authorities again announced the opportunity to return home, although going abroad was conditioned with an identity card with picture. In spite of this, going abroad took place correctly, and the Hungarian universities and schools, and the official bodies at the end of summer were expecting the Hungarian students to accomplish their studies. Although, to that time determining changes went through in the plans of Czechoslovak political leaders. The Czechoslovak authorities - without any reasoning - did not ensure collective passports for return, thus disabling the Hungarian students to return. The Hungarian authorities to October 1950 did not know about the students anything, and only then they realized that the Czechoslovak state did not want to let the Hungarian nationality students go back. The efforts of the Hungarian students were unsuccessful, they had to continue their studies and lives in the new Czechoslovakia, moreover all their belongings that remained in Hungary was arranged only in spring 1951.